

ALOIS ANDRLE, VLADIMÍR SRB

## ZNOVU K VYMEZENÍ POJMU „MĚSTO“ V ČESKOSLOVENSKU

A. Andrle, V. Srb: *A Come-back to the Term „Town“ in Czechoslovakia* — Sborník ČSGS, 95, 2, p. 117–120 (1990). — The paper reacts to the article published in Sborník ČSGS, 94, 2, p. 103–106 (1989) on the proposal of the authors of a new conception of the terms „urban-rural“ published in Sborník ČSGS, 93, 2, p. 103–115 (1988) and Sborník ČSGS, 93, 4, p. 252–264 (1988). The authors stress the fact that at the present time no other demographic data for the analysis of the number and movement of population than those concerning villages at the smallest territorial units are at the disposal.

Ve 2. čísle Sborníku Československé geografické společnosti, ročník 1988, jsme v příspěvku „Nová koncepce pojmů město a venkov a její význam pro geografii“ rozvedli myšlenku, že přijetím zákona ČNR č. 31/1983 Sb. a zákona SNR č. 35/1983 Sb., v úplném znění zákona o národních výborech, a v návaznosti na starší zákonnou úpravu postavení obou hlavních měst a měst se zvláštním postavením, vzniká nová klasifikace a vymezení okruhu „měst“ v Československu (1). Charakterizovali jsme „městskost“ jednotlivých skupin obcí považovaných v té souvislosti de lege lata za „města“, vyslovili jsme de lege ferenda pochybnosti o „městském“ charakteru některých obcí s městským národním výborem 3. kategorie. V závěru svého příspěvku jsme řekli, že uvedená klasifikace obcí v Československu otevírá novou možnost v kategorizaci našich obcí s tím, že bude sloužit všem účelům včetně geografických studií a analýz pro plánování rozmístění a koncentrace obyvatelstva, pro urbanistické studie, pro celou státní a místní správu. Zároveň jsme se zmínili o vztahu nové klasifikace ke klasifikaci obcí užívané našimi statistickými orgány a vyslovili domněnku, že se zřejmě zužuje její praktické využívání.

Na uvedený náš příspěvek reagovali ve 2. čísle Sborníku ČSGS, ročník 1989, A. Vaishar a J. Zapletalová článkem „Ke správnosti využití statistického vymezení města v geografii“ (2), v němž ukazují, že pro klasifikaci sídel jako měst nebo neměst je nesprávné vycházet z administrativní jednotky „obec“ a z toho důvodu „je nutno geografů co nejrozhodněji varovat před přijetím nové koncepce autorů Andrleho a Srba jako báze pro vědecký výzkum“ (s. 105). Z toho důvodu „geograf jako vědec musí pronikat do objektivně existující sídelní struktury v celé její rozmanitosti za cenu, že jednotlivá sídla nelze vždy zařadit do předem vymezených statistických kategorií“ (s. 105). Autoři repliky připouštějí, že v praxi lze předložené koncepce využít pro hrubé mezi-

státní, mezirepublikové a mezikrajské srovnávací studie, avšak v měřítku okresu je navržené dělení příliš hrubé a zavádějící.

K uvedeným citátům, jež vedli A. Vaishara a J. Zapletalovou k „varování“ před přijetím nové koncepce pojmu „města“, považujeme za nutné podotknout:

Jsme si velmi dobře vědomi ošidnosti zařazování individuálních jevů do vyšších klasifikačních skupin z hlediska teoretického, v praxi však každá klasifikace může být předmětem rozdílných názorů zejména v případech, kdy jednotlivé jevy jsou na „hranici“ mezi zvolenými klasifikačními kritérii. To potvrdí všichni, kteří se otázkami klasifikací sociálně ekonomických jevů zabývají.

Oč tedy vlastně jde? Lze odpovědně tvrdit, že nové možnosti klasifikace obcí podle typů městských národních výborů nemají pro geografii žádný význam a že jsou využitelné jen pro ryze administrativní účely? Lze tedy geograficky odbornou veřejnost (geografa—vědce) varovat s plnou zodpovědností před touto klasifikací obcí, vyplývající ze zákonných norem? Mají autoři tolik argumentů, že tato klasifikace je natolik založena na subjektivních rozhodnutích, že ji lze pro geografické práce odmítnout, nebo vůbec nevidět? Lze maximálně připustit její omezené využití jen pro globální srovnávací studie apod.? (Samozřejmě že platí výhrada o zařazování konkrétních obcí do jednotlivých kategorií s městským národním výborem.)

Autoři repliky poukazují na zkreslení, jež vyplývají z používání údajů za administrativní obce. Klasifikace ve smyslu zákonů ČNR a SNR se však týkají jednoznačně obcí. K tomu je však třeba uvést, že TERPLAN — Státní ústav pro územní plánování, nikdy nenechával ani praktiky, ani teoretiky na pochybách o tom, že administrativní obce nejsou ideální pro vědecké zkoumání územní problematiky kteréhokoli sociálně ekonomického jevu. Byl to proto, a snad i právě proto Terplan, který stál u kolébky návrhů přijatých pak statistickou praxí pro sčítání lidu, domů a bytů na statistické zpracování údajů sčítání nejen za obce jako administrativně správní celky, ale také za části obcí (dříve tzv. osady), za základní sídelní jednotky, za sídla, a ve svých pracích i za „jádra obcí“ ap.

V této souvislosti je třeba informovat, že Terplan musel snést nemálo důkazů, aby i výsledky sčítání lidu, domů a bytů 1990 a některých dalších celostátních šetření (např. na úseku občanské vybavenosti) byly zpracovány opět za základní sídelní jednotky (z nichž lze poměrně přesně získat údaje za sídla). Jde totiž o značně nákladnou záležitost nejen při samotném zpracování sčítání a šetření, ale o permanentní činnost, kterou Terplan v intercensálních obdobích zajišťuje, a to na úkor jiných zakázek.

Ale jsou zde tzv. intercensální roky, v nichž nelze odpovědně požadovat třídění všech jevů sociálního života do uvedených geografických detailů a kdy jsme nuceni svá přání podřizovat neúprosné praxi včetně požadavků úspornosti ap. Kromě toho každý orgán poskytující informace státní a veřejné správě je povinen poskytovat potřebné informace v žádaném věcném a územním detailu odpovídajícím legislativně upraveným skutečnostem. To je i případ třídění obcí na městské a ostatní obce, a to nejen k okamžiku censu, ale ke kterémukoli jinému okamžiku. Jsme rádi, že autoři „varování“ připouštějí využívat námi navrhovaného třídění

aspoň „jako nouzového řešení zejména s ohledem na existující datovou bázi“, když jaksi opomíjejí povinnost plnit často kategorickou společenskou objednávku. Navíc je nutné uvést, že řada teoretických prací z oblasti regionální geografie nutně pracuje, resp. musí pracovat s údaji za administrativní obce. Namátkou je třeba citovat práci autorů HAMPL, M. — GARDAVSKÝ, V. — KÜHNEL, K.: Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR (3). V této významné publikaci vycházejí autoři při výpočtech základních charakteristik středisek osídlení z údajů za obce, a to včetně zmíněného Pelhřimova, který autoři repliky uvádějí jako extrémní příklad slučování venkovských sídel. (Na okraj poznamenáváme přesný údaj o slučování: nešlo o 57 obcí, ale o 32 obcí s celkovým počtem 57 částí obcí.) Ve výčtu prací, kde se používají údaje za administrativní obce, bychom mohli pokračovat. Zvolili jsme však odkaz na dvě rozsáhlé a stěžejní práce, které byly zpracovány pod gescí Geografického ústavu ČSAV v Brně (4, 5). V těchto atlasech jsou v tematických mapách v měřítku 1 : 750 000 (ČSSR) a 1 : 500 000 (ČSR) vyjádřeny vybrané sociálně ekonomické jevy ze sčítání lidu, domů a bytů 1980 a dalších zdrojů za administrativní obce podle územního uspořádání k 1. 11. 1980, ačkoli by bylo možné použít údajů za sídla nebo základní sídelní jednotky, protože se vycházelo z údajů censu 1980. Vždyť v době vydání těchto nákladných atlasů už některé obce zanikly (neexistovaly) ap. Uvádíme toto jen jako doklad o tom, že společenská objednávka požadovala vydání atlasů za obce a určité byly velmi pečlivě posouzeny otázky využitelnosti těchto reprezentativních prací, i když by i zde bylo možno vést námítky, proč ne sídla, ale „jen“ obce. (Opět spíše na okraj poznamenáváme, že autoři repliky byli též zpracovateli dvou tematických map za ČSSR.)

V našem příspěvku však šlo o to, zda nabídnutá nová klasifikace může uspokojit požadavky vědecké geografie. Rozsah našeho příspěvku neumožnil rozvést myšlenky, zda lze i v praxi (např. Terplanu, ale i statistických úřadů a ovšem sekundárně i geografických pracovišť) využít údajů odvozených z ukazatelů zjišťovaných v zásadě pouze za obce k analytickým studiím za nižší územní jednotky a jaké podmínky by musily být splněny. 35 let existence Terplanu (zal. 1954) je spojeno nejen s plněním úkolů územního plánování, ale také s úkoly základního výzkumu, z jehož výsledků logicky těžila i odborná a teoretická geografie. Je možno doložit, že i makrostudie mohly přispět a skutečně přispěly rozvoji zejména regionální a sídelní geografie, kdy nebylo možno vycházet z jen ryze teoretických koncepcí osídlení našich zemí, ale často z hrubších, agregovaných, administrativně územních jednotek, jakými jsou např. také obce. Hájení vědeckých zájmů geografie Terplanem vyústovalo v úspěšnou spolupráci s plánovacími a statistickými orgány všech stupňů, čehož jsou dokladem publikace, v nichž z podnětu právě Terplanu nalézáme sociálně ekonomické informace za nejmenší jednotky, poskytující skladebné informace za jednotky vyššího řádu atd. I z nich pak lze vytěžit podklady pro „case studies“, tolik požadované teoretickou frontou přírodních i sociálních věd.

Závěrem chceme vyjádřit myšlenku, že pokud geografická obec nebude respektovat československé normy, v daném případě v oblasti státní správy, potud budou platit pesimistické názory, jež vyjádřil J. DEMEK ve svém příspěvku „Lesk a bída regionální geografie“ (6). Jedině správná cesta je, aby odborníci z oboru regionální a sídelní geografie poskyto-

vali decizní sféře vědecky podložené návrhy a doporučení před přijetím závazných a závažných opatření, což bude také nejlepším dokladem užitečnosti jejich práce, a to zejména v současné době, kdy se připravují důležitá rozhodnutí o organizaci územní státní správy.

#### Literatura:

1. ANDRLE, A., — SRB, V.: Nová koncepce pojmů město a venkov a její význam pro geografii. Sborník ČSGS, 93, Praha, Academia 1988, č. 2, s. 103—115; č. 4, s. 252—264.
2. VAISHAR, S. — ZAPLETALOVÁ, J.: Ke správnosti využití statistického vymezení města v geografii. Sborník ČSGS, 94, Praha, Academia 1989, č. 2, s. 103—106.
3. HAMPL, M. — GARDAVSKÝ, V. — KÜHNEL, K.: Regionální struktura a vývoj osídlení ČSR. Univerzita Karlova, Praha 1989, s. 255.
4. Atlas ze sčítání lidu, domů a bytů. Česká socialistická republika. Geografický ústav ČSAV a Český statistický úřad. Vydal GGÚ ČSAV, Brno 1985 [30 tematických map 1 : 500 000].
5. Atlas obyvatelstva Československé socialistické republiky. Geografický ústav ČSAV a Federální statistický úřad. Vydal GGÚ ČSAV, Brno 1987 [24 tematických map 1 : 750 000].
6. DEMEK, J.: Lesk a bída regionální geografie. Sborník ČSGS, 92, Praha, Academia 1987, č. 2, s. 119—123.

#### Summary

#### A COME-BACK TO THE TERM „TOWN“ IN CZECHOSLOVAKIA

The paper is meant as the answer to the authors A. Vaishar and J. Zapletalová who published a critical article in Sborník ČSGS, 94, 2, p. 103—106 [1989], in which they warned against the application of the dichotomy of „urban—rural“, resulting from the lawful amendment of this problem in 1983. This paper stresses the vagueness of any theoretical specification of „town“ in its practical as well as scientific application. The definition of such a differentiation, however, is necessary for both applications. In conclusion the authors appeal to geographers and other scientific worker to present their proposals as regards the term „town“ from the point of view of a detailed land classification which would be applicable in theory as well as practice and would enable the analysis of smaller units than villages.

*(Pracoviště autorů: Terplan, Platněřská 19, 110 00 Praha 1.)*

*Došlo do redakce 1. 8. 1989*

*Lektoroval Václav Gardavský*